

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Nou dies de campament

(Ascensions en l'alt Pallars)

SORTIREM de Barcelona a últims de juliol (1919) amb l'intent de visitar les comarques d'Espot i Caldes de Bohí, recorrent llurs valls i els alts cims que les envolten; per tal de fer-ho millor ens proposarem establir diversos campaments que a l'hora que'ns havien de facilitar les excursions ens farien conèixer millor tant interessants contrades ¹.

DIA 26.—A mitja tarda deixavem el típic poble d'Espot, situat en les riberes del riu Escrita, entremig de verdosos prats, i remontant aquest riu pel camí del bac ens endinçavem per les hermoses boscuries que converteixen aquesta vall en un dels llocs més delitosos del nostre Pireneu. Al cap de dues hores arribarem a l'estany de Sant Maurici, lloc escollit per a nostre primer campament.

Descarregarem els matxos que ens portaven les tendes i el fat, en l'extrem superior de l'estany, i tot seguit comensaren els preparatius per a l'acampada. Al poc temps les tres tendes estaven plantades entre'ls pins tenint al nostre enfront les quietes aigües de l'estany en les quals es reflexaven els dos pics dels Encantats.

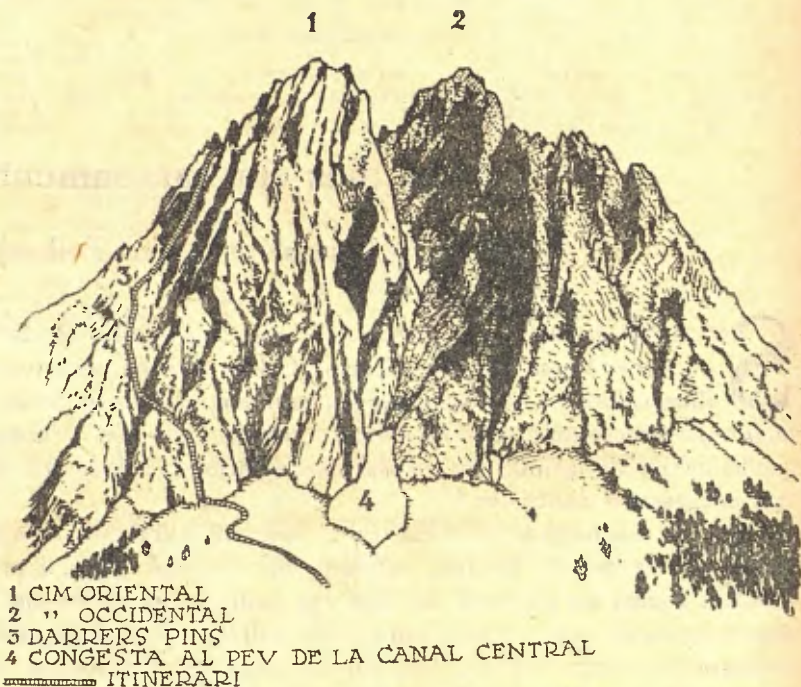
---

¹ Composaven l'expedició En Ignaci Canals, August Herzog, Josep Pauss, Pau Badia, Ernest Giró, Walter Illges i el que sotscríu aquestes ratlles; més tart arribà En Carles Feliu.

ASCENSIÓ AL PIC ORIENTAL DELS ENCANTATS (2731 M.)

I PIC DE PEGUERA (2983 M.)

DIA 27.—Nostra primera nit havia sigut bastant freda i abans de sortir el sol estaven tots a la vora del foc procurantnos escalfar. El dia se presentava esplèndid i aviat ens dividirem en dues colles; dirigint-se la una ¹ cap al pic de Peguera, mentres que l'altra ² anava a provar l'ascensió dels Encantats.

Encara no eren les vuit que deixavem el campament i travessant el riu per una rústega palanca que's troba a uns 150 metres en amunt de l'estany, ens dirigim per un collet cap al riu de Monastero que passém per un grós tronc d'abet caigut sobre la corrent. Remontém un troç fins a trobar el cono de dejecció que baixa de la canal central situada entre'ls dos cims i per aplebats i bosc, oblicuant un xic cap a l'esquerra, aném a trobar el repeu de

¹ Badia, Pauss, Canals i Giró.

² Herzog, Illges i Estassen.

la muralla que forma el pic oriental, seguint-la per sota fins al peu d'una canal que cau ja bastant en avall i que havíem escullit des de l'estany per a pujar. Eren les 8.35 que comensarem a enfilarnos per la banda situada al NE. del pic. Les pedres eren molt llises i relliscoses; aprofitant, però, les mates de narets i ajudant-nos amb els troncs del pins, anaren enfilant-nos sense dificultat; més amunt entravem per la canal que teníem a nostra esquerra, el fons de la qual se troba tant esmolat per les allaus i les aigües que es difícilíssim aguantar-s'hi; pujém aleshores per un dels costats fins arribar als darrers pins on hi ha un petit replà; son les 9.40. Mentres reposém, estudiem els llocs que ens semblen més escalables doncs d'allí en amunt la canal es torna molt redressada ¹.

A les deu en punt repreném l'ascensió travessant allí mateix el fons de la canal i pujant pel costat dret, tenint altra canaleta en la mateixa direcció. L'inclinació va esdevenint inquietant i es menester molta atenció en l'escalada, assegurant be cada moviment per a evitar perilloses relliscades; sortosament les pedres ofereixen bones preses, de manera que anant amb compte es sortejen totes les dificultats que's presenten. Les parets dels costats de la canal son absolutament a plóm i en els curts descansos que fem veíem a nostres peus l'estany de Sant Maurici, talment com si el poguessim tocar d'un colp de pedra. Més amunt s'aixequen, a nostre esquerra, tres fines agulles de puntes afinades; encara una darrera empena i ja som a la cresta; havien passat set quarts d'hora des dels darrers pins.

Cap a la vall d'Estanserull es veia una paret vertical de uns quants centenars de metres i al fons el petit estany de verdoses aigües. Després d'un curt repós empreném el passatge de la cresta, que encara que sigui sumament estreta, no ofereix al comensament cap dificultat, car es poden assegurar molt bé les mans i els peus. Ja creíem poguer guanyar fàcilment el cim, quan una roca llisa de uns vuit metres ens barra el pas de la cresta.

No es posible intentar un rodeig car té a ambdós costats profonds precipicis. Si volem assolir el cim cal passar per damunt de la roca, ço que ens costà gran esforços ². Seguint encara per

¹ Recomano, a partir d'aquest replà, l'ús de les espadenyes per arraparse millor a la roca que les sabates ferrades.

² En Illges demostrà bons coneixements de muntanya en aquest escalament; nosaltres pujarem amb l'auxili de la corda.

aquesta mateixa roca cal seguir uns quants metres per uns relleixos d'erba que apenes ofereixen presa i amb una inclinació gairebé vertical; es aquest lloc verament perillós, ja que la més petita rellicada bastaria per a estimbarse en un salt de uns quants cents metres fins a la vall d'Estanserull. Passats aquets dos obstacles, se guanya amb poc temps i sense cap altra dificultat el cim oriental dels Encantats, on hi arribavem a les 12.35.

Aquest cim se troba tallat per tots costats menys per la cresta que havíem seguit i àdhuc aquesta es prou estreta. No cal dir que's domina perfectament la vall de l'Escrita amb el llac de Sant Maurici rodejat de frondoses boscuries, tenint aprop el salt de Ratera, veient-se a mes totes les muntanyes que rodegen la vall, ço es, la serra de les Agudes, Saliente, els dos cims del Basiero, Saburedo i el port de Ratera al seu costat i més al E. els tucs de Ratera i Colomés, amb el maciu dels Comolos, tenint al dessota el portarró d'Espot; ja més aprop, segueix el pic de Subenulls i puntes de Mar, i just al S., l'agut cim de Peguera, el més alt de la regió; dret a llevant es veuen les muntanyes de la esquerra del Pallars i d'Andorra, i allí tot proper com si es pogués tocar, el cim occidental que havíem ja escalat l'any anterior ¹ dominant de pocs metres el pic oriental.

En el padró del cim hi trobém les següents targetes d'ascensions anteriors i que deixarem anotades en el llibre que col·locarem per encàrrec de la Secció d'Esports de Muntanya:

I Comte René d'Astorg i Henri Brulle, porteur Germain Castagné, el 27 de juliol de 1902.

II Vicomte d'Ussel amb els guies Salles de Gavarnie i Rauzy d'Auzat, el 10 d'agost de 1905.

III Pierre Harlé, Henri Motas d'Hestreux i Pierre de Joinville, amb Salles pare i fill de Gavarnie, el 4 d'agost de 1910.

IV Mossèn Jaume Oliveres, tot sol, el dia 9 d'agost de 1912, i

V Maurici Gardère, Paul Mimrelle i Bernard Malan, sense guia, el 24 de juliol de 1913.

A les dues deixarem el cim desfent el camí de pujada; amb la corda baixarem la roca llisa i als trenta minuts ens trobavem al cap de la canal (la tercera que's troba des del cim, pel costat de la vall d'Espot). Empreném la devallada amb relativa facilitat; la co-

---

¹ Amb En Herzog.

Estany de Sant Maurici

Panoràmica de l'occidental dels Encantats

1. Pic de Monastero.—2. Pic de Peguera.—3. Puntacó.—4. Cim occidental dels Encantats.—5. Pic de Subenulls

1

2

3

4

5

6

7

pàg. 68

Panoràmica de l'occidental dels Comols Bienes

1. Comolo Forno.—2. Bielberri meridional.—3. Les Maleïdes.—4. Bielberri septentrional.—5, 6 i 7. Agulles de Tumeneia.—8. Barranc del riu Malo

pàg. 75

1

2

3

4

5

1. Pic de Peguera.—2. Coll occidental de Peguera.—3. Coll de Mar.—4. Contrafort de la punta oriental de Mar.—5. Estany Fonguero.

pàg. 69

Estans de Peguera des del cim d'aquest nom

pàg. 70

neixensa del camí o be el fet de que les preses de les roques estan en sentit que permeten apoiars'hi perfectament en la baixada, feu que ens trobessim en els primers pins sense haver tingut cap dificultat important, apart d'alguns ruixats qu'ens molestaren un xic. Seguím avall pels mateixos llocs de la pujada i a les dues hores i mitja d'haver deixat el cim estavem al peu de la canal, fora ja de tot perill. Continuém pels prats i el bosc arrivant al campament a les 17.30, on trobém ja nostres companys de retorn del pic de Peguera.

Mentres nosaltres feiem l'ascensió als Encantats ells vorejaren l'estany de Sant Maurici, travessant per dessota la cascata del desaigüe; un corriol remonta la vall per la vorera esquerra del riu veient-se sortir d'entre la boscuria les agulles dels Encantats; més amunt travessen un plà de aiguamolls i a les 9.5 arriben a l'estany Fonguero (2375 m.); es de forma allargada i de poca fondaria i en ses aigües transparents s'hi veuen les lloses del fons. Se troba rodejat de grossa tartera i al S. apareix un contrafort de la Punta de Mar, el coll que comunica amb la vall de Capdella i el pic de Peguera d'estimbats vessants, tenint al seu dessota el coll occidental. Després d'un curt repós emprenen de nou la marxa donant la volta a l'estany per sa vorera esquerra i als pocs minuts passen per un plà on el riu es divideix en alguns brassos; travessant el riu i seguint per la ribera dreta pugen a un altre plà de pasturatges al quart llarg d'haver sortit de l'estany. Aquí acaben els corriols; un contrafort situat entre'l pic de Peguera i les Punes de Mar, s'avança vers el N. i parteix la vall en dos; per la de la dreta amb cosa de cinc quarts es puja al coll situat al NE. de la Punta oriental de Mar, i és el pas que comunica les valls de Capdella amb la de Monastero o Fonguero. Els nostres companys segueixen la de l'esquerra i guanyen rapidament alsaria pujant per pales de granet i tartera; més amunt, la tartera ompla tota la part alta de la vall, trobant-se ja extenses congestes. A l'esquerra queda el gegantesc espadat que baixa des de'l mateix cim de Peguera i a l'enfront del coll occidental, al qual arriben a les onze i quart, veient a l'altra banda alguns dels estanys de Capdella, mentres que pel costat N. es domina tota la vall qu'acaben de pujar, tenint al fons la serralada que corre des de les Agudes al tuc de Colomé. Des d'aquí emprenen l'últim tróç de l'ascensió pujant pel vessant S. del cim, d'inclinació molt dreta, però fàcil de passar, fins arribar a la

cresta formada de colossals blocs de granet tots dislocats; finalment, a les dotze en punt, guanyaven el cim culminant assenyalat per un petit piló de pedres situat a l'extrem occidental de la cresta.

Es troba el cim de Peguera a 2983 m. d'alt, en la carena divisoria de les aigües del riu Escrita o d'Espot i la regió lacustre de Capdella que dona origen al riu Flamisell; per la seva alçaria domina la que els francesos han anomenat serra dels Encantats i sols el sobrepassa de pocs metres la Punta alta dels Comolos Bienes, allunyat uns 12 km. al NO. en línia recta. Inútil es remarcar la grandiositat del panorama que des d'aquí es divisa, i seria molt llarg de detallar el gran nombre de muntanyes qu'es veuen, car a més de dominar-se perfectament el laberinte de serres i pics d'aquesta regió del Pallars, la vista s'extén des de les Malhides a les muntanyes d'Andorra i Cerdanya, i en direcció N. per les de la Vall d'Arán i la serra fronterissa amb França; vers mitjorn es té als peus la branca oriental dels estanys de Capdella, poguent-se seguir amb la mirada la major part del curs del Flamisell fins arribar a son aiguabarreig amb el Noguera Pallaresa, veient-se relluir el gran llac de la presa de Tarn i esfumant-se en la calitxa la plana de Lleyda darrera la serra del Montsech. Al dessota dels vessants de llevant poden veure's els estanys de Peguera entre'ls quals es destaca, per les proporcions i colors de les aigües, l'estany Negre.

Abans de deixar el cim fou donat compliment a l'encàrrec de la Secció d'Esports de Muntanya del CENTRE, depositant en lloc segur el llibre-registre de les ascensions.

La baixada la efectuaren seguint el mateix itinerari del matí, i aprofitant les congestes que trobaren des del coll, amb una hora quaranta minuts devallaren a l'estany Fonguero i amb una altra hora arribaren al campament.

CIM MERIDIONAL DE SABUREDO (2764 M.) I TUC DE RATERA (2856 M.)

DIA 28.—Després de la sortida del sol comensaren a apareixer els primers núvols i més tard la boira, pujant per la vall d'Espot, s'estacionà als peus dels Encantats, adquirint l'estany un aire de misteri.

Encara qu'el temps era insegur, a les 9.15 empeníem de nou el camí ¹, enlairant-nos pel vessant esquerre de la vall; després

¹ Herzog, Pauss, Feliu, Canals, Illges, Giró i Estasen.

Estany inferior de Ratera

pàg. 71

Estany de Llosas i els Encantats al fons

pàg. 71

Agulla meridional de Saburedó des del port de la Ratera i itinerari fins a la brotxa

pàg. 71

Regió de Ratera i dels Encantats, des del cim meridional de Saburedó

pàg 72

de passar per una part del bosc aterrada per les allaus, als 30 minuts són ja dalt de la cascata de Ratera, on el riu se llensa en un salt d'uns 150 metres, mig amagat per entre corpulents arbres i exuberant vegetació; travessém la corrent fent equilibris per dessusbre les pedres i prompte arribém a l'estany inferior de Ratera. Aquest es troba a uns 2090 m. rodejat de bosc i es també de forma allargada; a més de rebre les aigües d'altres estanys de la mateixa ribera, recull també les que baixen del port de Sant Maurici qu'es llencen per un ample saltant. En el mapa del Ministeri de l'Interior francès fan desembocar aquesta ribera equivocadament prop de l'estany de Sant Maurici. Seguím per la vorera dreta de l'estany i passém per uns aiguamolls a on travessém el riu. Ja erem prop de l'estany de Lloses, quan esclata un tró i comensà tot seguit una forta calamarsada que'ns obligà a cercar aixopluc. Tinguérem el temps just per a resguardar-nos en una gran roca que afortunadament es troba a l'altre costat del riu. Després de quatre hores de pluja, seguím ribera amunt ¹, deixant prompte a l'esquerra l'estany de Lloses i comensém a trobar una grossa tartera i congestes; a l'esser prop del coll, passém per l'estany superior, que's troba completament glassat, i per una ràpida pujada, guanyém a les 16.20 el port de la Ratera d'Espot, situat a 2540 m. Forma una ampla collada, que trobarem amb groixudes congestes, i comunica la ribera d'Espot amb el cercle de Saburedo, passant-hi també el camí que pel proper port de la Ratera de Colomé baixa al cercle d'aquest nom i a Tredós.

El Tuc de Ratera està sobre mateix del port i amb tres quarts es guanya el punt culminant, qu'es troba a 2856 m., des de on es domina exténs panorama, a més de tota la regió de Colomé ².

Anavem ara ³ al pic meridional de Saburedo que tením al davant, la vertent septentrional del qual cau en rectes tallats. Seguím la carena en direcció E. NE. travessant llises pales i tarteres, tenint dessota, a l'esquerra, els estanys Major i Superior de Saburedo. Tres quarts feia que havíem deixat el port quan arribavem a una bretxa, i donant la volta pel costat meridional, amb pocs minuts ens trobém al cim. Aquest es molt reduït i cau tallat per tots costats, si no es pel que hem seguit pujant. A l'E. NE.

¹ En Illges i En Herzog retornaren al campament.

² Aquesta ascensió fou feta per En Paus i En Feliu.

³ Canals, Giró i Estasen.

s'aixeca el Tuc de Saburedo, dominant-nos d'uns cinquanta metres i separat per una fonda bretxa, venint després un seguit d'agulles i crestes que s'extenen fins al Basiero i converteixen aquesta regió en una de les més agrestes i salvatges. Cap al SE. es veuen tots els estanys de Ratera, els Encantats i les accidentades serres que els envolten dominades pel característic pic de Peguera, i més al S. el gran Tuc de Colomé i Ratera, en el qual hi podem veure els nostres companys; per des sobre el port d'aquest nom surten el nevós maciu del Montarto de Caldes i al seu costat el de les Malehides, i finalment, als peus, s'ovira el cercle de Saburedo amb sa munió d'estanys. Encara més enllà, les muntanyes de l'Aràn, de les quals es destaca l'alterós Tuc de Mauberne.

Després de construir un petit padró en el qual hi depositarem les nostres targetes, emprenguerem el retorn a les 6.20, fent una petita variació en el camí. Una volta arribats a la bretxa, baixem per una canal de forta inclinació fins arribar a tres estanys que's troben junts a l'E. SE. del pic que acabem de guanyar; en el més inferior, que es el més gran, hi desaigua la petita ribera que baixa entre'l Basiero i Saburedo i es troba dominat per una gegantesca agulla. Les aigües d'aquests estanys van a parar al plà d'aiguamolls que hi ha poc més amunt de l'estany inferior de Ratera. Travessém la boca de desaigüe i seguint corriols de remat baixem rapidament fins a trobar l'esmentat estany de Ratera, arribant al campament a dos quarts de nou, ja negra nit.

DIA 29.—Després de carregar tota l'impedimenta en els dos matxos que vingueren d'Espot, ens dirigirem a establir un nou campament a l'estany Llong ¹. A les deu comensém a caminar sota un sol que crema; travessém el riu per la palanca de més amunt de l'estany i empeném fadigosa pujada per un camí que guanya el desnivell en rectes zigs-zags; durant els breus moments de descans podem contemplar per entre'ls abets les tranquiles aigües de Sant Maurici, i al davant nostre tenim l'estimbada serra del Basiero. Més amunt, entrém en la barrancada que baixa del Portarró, i atravesat un petit plà de pasturatges, empeném la pujada final, arribant a les 11.30 al Portarró d'Espot (2446 m.); aquesta ampla collada comunica la vall de Sant Nicolau amb la del

¹ En Paus, Herzog i Illges sortiren de bon dematí per a pujar al Peguera i trobar-nos després a la tarda.

Escrita i es el pas per a anar de la vall de Bohí a la d'Espot, essent un camí molt tranzitat a l'istiu. Es interessant la vista qu'es té sobre l'estany Llong, dominat per el gran tuc de Colomés i els Comolos i per altre costat les muntanyes de Capdella i Espot.

Deixém a la baixada el camí de marrada per on passen les cavalleries i seguím per la dressera que passa pel costat de la barrancada que s'origina en el port; en mitja hora salvém els 400 m. de desnivell que hi ha fins a l'estany Llong. Aquest se troba a 2015 metres d'alt, en els vessants inferiors del contrafort que's destaca al S. del gran tuc de Colomés i dessota el Portarró d'Espot; en altres èpoques havia de tenir més extensió i poc a poc s'ha anat omplint, restant en la seva part mitjana i alta uns extensos plans dedicats a pasturatges. A més d'estar alimentat per les aigües dels vessants meridionals de Colomés que queden recullides en el bell estanyol que's troba a una mitja hora de l'estany Llong, en sa vorera esquerra hi desaigua altre ribera que ve de la Muntanyeta. Allí prop montarem el nostre nou campament; encara estavem a mitja feina que comensà una forta pluja, formada rapidament.

La major part de la nit continuà plovent, i a l'endemà al matí, veient la persistència de la pluja, decidirem anar a Bohí i des d'allí esperar la millora del temps o preparar el retorn a Barcelona.

DIA 31.—Al matí semblà abonança i de tant en tant un raig de sol travessava els núvols. A tres quarts d'onze deixavem l'estany Llong, portant una cavalleria carregada amb les tendes i motxiles; seguím l'estany per sa vorera esquerra, i en son desaigüe, entrém en un frondós hosc de grossos pins i abets, travessant formoses paisatges i tenint a la dreta el naixent riu de Sant Nicolau, que s'estimba amb gran soroll per entre les grans roques caigudes en son llit. Mitja hora més tard sortíem a un extens plà on cal travessar el riu; aquest es divideix en multitud de brassos, escolant-se les aigües tranquilament per entre'ls pins, i el camí passa per l'extrem dret del plà, ensorrant-se nostres peus tot sovint en els aiguamolls. A les 11.50 entravem en el plà conegut per Aigues-tortes, l'indret més formosíssim de la vall i un dels de més nomenada de la regió; a l'igual que'l plà de més amunt, el riu se subdivideix, i les transparentes aigües trascorren quietament per entre la frondosa pinosa respirant tot un ambient de placidesa que contrasta amb les ferestegues muntanyes que li serveixin de fóns. Amb recansa deixém tant bells indrets, i al finalitzar el plà, la vall s'in-

clina sobtadament vers l'O.; més avall deixém el camí per a contemplar la formosa cascata de la Llebre, on l'aigua, escumejant, salta de graonada en graonada fins a l'estany del mateix nom; passa el camí per la vorera dreta d'aquell estany, travessant la ribera que baixa dels Comolos Altes, i desaigua a mig estany. Una curta pujada ens porta a l'ermita de Sant Nicolau, trobant-se ja el primers conreus i, seguint sempre riu avall, sortim a la ribera del Noguera de Tor o de Caldes, havent-hi estat poc més d'una hora des de l'estany. Aquí trobém ja el camí de ferradura de Bohí a Caldes, i seguint-lo avall, en 35 minuts arribém al poble de Bohí, situat a uns 1300 m. d'alt; les cases i els carrers son força típics, i ço que més interés li dona es l'església parroquial del segle XII, que conté notables pintures romàniques ¹.

A les sis de la tarda ens dirigirem cap a Caldes i, seguint riu amunt, al cap de cinc quarts arribavem a l'establiment.

Es troba aquest situat a 1510 m. d'alt, en la vorera dreta del Noguera de Tor que per allí passa entre altes muntanyes, els vessants inferiors de les quals son coberts d'atapaïdes boscuries de pins i abets, abundant-hi també els avellaners. Allí aprop les aigües procedents dels estanys Gemena s'estimben en alta cascata abans de barrejar-se amb les del Noguera. Demés dels bells paisatges qu'envolten Caldes, ço que més anomenada li ha donat, son les seves excel·lents aigües minerals, de les quals n'hi ha gran varietat i riques en qualitats medicinals; si les vies de comunicació fossin més fàciles i comodas, seria Caldes una de les estacions balnearies més importants i que podria posar-se al costat de les de més renóm estrangeres. L'edifici destinat per a hostatge es de regulars proporcions, tenint al mig un ample pati quadrat, i en un dels seus costats, el Santuari dedicat a la Mare de Déu de Caldes. Per a l'excursionista es un bon centre per a recorre els macius dels Comolos i Montarto i les muntanyes que's troben al N. de la vall.

PUNTA ALTA DELS COMOLOS BIENES (3007 M.)

DIA IER D'AGOST.—A les set del matí travessavem la cauda-

¹ Allí trobarem nostres companys, diguent-nos que En Paus i En Canals se'n havien anat a la vall d'Aràn i tornarien a l'endemà a la tarda a l'estany Negre; En Feliu quedà encarregat de fer provisions i pujar amb cavalleries a l'estany Negre per tal d'establir-hi nostre darrer campament, ja que'l temps havia canviat i En Herzog i En Illges ens passarien a buscar de bon matí per Caldes de Bohí.

El Comolles Altres (1), gran tue de Colomés (2), i estany Llong des del portarró d'Espot

Estany Llong

pàg. 73

Estany de la Llebre

pàg. 74

Establiment de Caldes de Bohí

pág. 74

Estany de Caballers

1. Lake Idos, near the source of the Idos

losa corrent del Noguera davant mateix del establiment i seguim ribera amunt pel camí del port fins trobar el barranc dels Comolos Bienes, a uns 40 minuts dels banys. Allí deixem el camí, emprenent la pujada per la vorera dreta del mateix; aquesta es realment ferma i el terreny es de tartera, les pedres del qual roden avall al passar-hi. A les nou arribem als últims pins i fem un descans de uns tres quarts, tenint a l'altra banda de ribera els estimbats vessants que baixen del Comoloforno. Seguim després l'ascensió sempre pujant de ferm i travessant continuament tarteres; més amunt, la vall s'inclina sensiblement vers al N., quedant a la dreta, al fons, dos estanys mig glassats i situats sota els Comolos Altes; una volta arribats sobre l'estany més alt, anem a guanyar la cresta pujant per congestes i pales de granet, trobant-nos a les dotze dalt d'un cim situat al S. de la Punta Alta, aquesta la tenim al davant nostre; després de passar per una dislocada cresta, al cap d'un quart trepitjem el punt culminant del maciu dels Comolos.

Separa aquest maciu la vall de Sant Nicolau de la regió de Collieto, en l'alta ribera de Caldes i desprenent-se del Tuc de Colomé corre vers l'O. per accidentades crestes, donant lloc a cims que s'apropen als 3000 metres, fins enlairar-se en la Punta Alta als 3007 m. en el lloc més occidental del maciu. Altres contraforts es desprenen del nervi principal i porten el nom de Comolos Altes i Collerenos. En la ribera de Sant Nicolau aboquen llurs aigües els barrancs de Contraig i Serradé, i en la del Noguera del Tor el dels Comolos Bienes.

En aquest dia l'atmosfera es molt clara i permet dividir amples horitzons. Vers al SE., sobre'ls dos estanys qu'hem deixat anteriorment, es veu el pic més alt dels Comolos Altes, tenint per fons les muntanyes de Capdella i Espot amb les del Pallars i Andorra en últim terme. Gairebé al E. corre la cresta fins a trobar el gran tuc de Colomé, i més al N. apareixen les muntanyes de la vall d'Aràn; però ço que principalment captiva es la grandiosa vista sobre'l maciu del Montarto de Caldes, dominant-se des dels cims fins al fons de la vall de Caldes amb ses estimbades barrancades i poguent-se apreciar tots els detalls. Indubtablement es aquest cim el millor punt per observar l'interessant i poc conegut maciu. Per dessobre el Biciberri s'oviren les nevoses Malehides i Posets, i finalment, en direcció a mitjorn, un seguit de serres que va perdent-se en la calitxa de la plana.

També en aquest cim, en la torra de pedres aixecada en la primera ascensió efectuada per En Schrader, hi deixarem un llibre-registre.

A les dues i quart de la tarda deixavem el cim, baixant per una cresta en direcció NE., i al cap de poca estona trobém una petita bretxa; tombant a l'esquerra empenem ràpida devallada per tarteres i dretes congestes, fins arribar a altra bretxa a una altura aproximada de 2820 metres i que dóna, a l'esquerra, a una petita vall o coma que baixa a trobar la ribera de Caldes més amunt de l'estany de Caballers. Continuém baixant pels vessants septentrionals que donen a la vall que va a l'estany Negre, deixant-nos anar per les llargues congestes que ocupen tot el fons de la clotada i cobreixen els grandiosos blocs de pedra despresos dels costats. Al cap d'una hora trobém un petit estany amb una roca al mig i seguim devallant per llises pales i més tart relleixos erbats, fins arribar, 25 minuts després, al fons de la ribera en un bonic estany, veient-se més avall les fantàstiques agulles de la serra de Tumeneia; aném vorejant per la dreta, essent difícil després el pas per trobar-se amb dos vessants de la vall completament tallades, veient-nos obligats a passar pel riu, tenint que saltar per entre grans roques, fins arribar, al cap de 25 minuts, a l'estany Negre.

Està situat aquest estany a 2095 m. d'alt i recull les aigües de la comarcada de Colieto, ço es, la branca oriental de l'alta ribera de Caldes; demés en sa vorera dreta hi desaigua la caudalosa corrent de l'estany Travessany.

Es aquest estany, sens dupte un dels més bells del Pirineu; degut a la seva gran fondaria, les aigües adquireixen un tó negrós on s'hi refléxen els drets espadats de les vores i vers el fons s'aixeca dominadora l'enorme mole del Montarto de Caldes, sortint d'entre ses blanques geleres les fines agulles dels cims i les retallades crestes. Les fotografies, millor que ma migrada descripció, donaran idea de la salvatge bellesa del lloc.

Voregém l'estany per la dreta i travessém la corrent que baixa del Travessany, trobant després En Feliu rodejat d'un munt d'impedimenta i les tendes, que comensaren tot seguit a muntar en un petit planell d'herba qu'escollirem com a lloc apropiat per a nostre darrer campament.

LLUÍS ESTASEN

(Acabará)

Itineraris d'excursions fetes per senyors socis

EXCURSIÓ ALS ENCHANTATS, MASSIS DELS COMOLOS I DE MONTARTO DE CALDAS I VALL DE L'ESSERA EFECTUADA PELS SRS. IGNACI CANALS AUGUST HERZOG, LLUIS ESTASEN, ERNEST GIRÓ, JOSEP PAUSS, PAU BADIA, CARLES FELIU I W. ILLGES.

25 juliol.—Barcelona, Tárrega, Sort.

26 juliol.—Sort, Llavorsí, Estany de Sant Maurici, on planten el campament.

27 juliol.—Herzog, Estasen i W. Illges.—Diffícil ascensió al cim oriental dels Encantats (2,740 m.), pel vessant de Sant Maurici. 4 hores de pujada i 3 hores, 15 minuts de baixada.

Badia, Pauss, Giró i Canals.—Ascensió al pic de Peguera (2,983 m.), 4 hores.

28 juliol.—Canals, Estasen i Giró.—Per la ribera de Ratera, Port de Ratera al cim meridional de Saburedo (2,764 m.), 3 hores, 20 minuts, baixant pel vessant oriental i passant per tres estanys sense nom, a l'estany de Sant Maurici, 2 hores, 10 minuts.

Pauss i Feliu.—Al Port i pic de Ratera (2,858 m.), 3 hores, 20 minuts.

29 juliol.—Pauss, Herzog i Illges.—A les Punes de Mar (2,899 m.), coll dels Francescos i Estany Llong.

Badia, Canals, Feliu, Giró i Estasen.—De l'Estany de Sant Maurici pel portarró d'Espot a l'Estany Llong (segón campament), 2 hores.

30 juliol.—Herzog, Canals, Pauss, Feliu i Illges.—De l'Estany Llong a Bohí.

31 juliol.—Estasen, Badia i Giró.—De l'Estany Llong a Bohí i Caldas de Bohí, 4 hores, 35 minuts.

Pauss i Canals.—De Bohí per la ribera de Colomé a Artés i Salardú. 10 hores, 15 minuts.

1 d'agost.—Herzog, Illges, Badia, Giró i Estasen.—De Bohí i Caldas per la ribera dels Comolos Bienes a la Punta Alta dels Comolos (3,005 m.), 5 hores, 30 minuts, i pel vessant NO. i NE. del massís a l'estany Negre. 1 hora, 45 minuts (tercer campament).

Feliu.—De Bohí a l'estany Negre, per la ribera de Caldas.

Pauss i Canals.—De Salardú pel port de Colomé a l'estany Negre.

2 d'agost.—Giró, Feliu, Badia, Estasen, Herzog i Canals.—De l'estany Negre per la ribera del riu Malo al pic del Biciberri meridional (3,020 m.), 5 hores; i pic de Comolo-Forno, 50 minuts.

Feliu i Canals.—Devallada pels estanys Gémena a Caldas i Bohí, 4 hores. Els demés devallen per l'estany gelat, ribera del riu Malo a l'estany Negre. 2 hores, 35 minuts.

Pauss.—De l'estany Negre a l'agulla extrem NE., de la serra de Tumeña (2,785 m.). 3 hores, 30 minuts. Estany de Mar, Montarto d'Aràn (2,827 m.), i estany Negre.

Illges.—Primera ascensió a les dugues agulles meridionals de l'estany Travesany.

3 d'agost.—Canals i Feliu.—De Bohí a l'estany Negre.

Giró, Badia, Herzog, Pauss i Illges.—Ascensió al Montarto d'Aràn.

Estasen.—De l'estany Negre al port de la Ribera i passant per dos pics al NO., del port al *Montaró d'Aràn*. 3 hores, 40 minuts. Devallada a l'estany Negre. 1 hora, 40 minuts.

4 d'agost.—*Herzog i Illges.*—Estany Negre, Port de Colomés i Salardú.

Canals, Badia i Giró.—Per la ribera oriental de l'estany Negre al pic sense nom (2,897 m.), situat entre el port de Colomés i el pic occidental del mateix nom. 3 hores, 30 minuts. Retorn a l'estany Negre, 2 hores.

Estasen i Pauss.—Per la ribera del riu Malo al *Biciberri septentrional* (3,004 m.), pel vessant oriental. 4 hores, 15 minuts. Retorn pel mateix indret. 2 hores, 45 minuts.

5 d'agost.—*Badia, Canals, Estasen, Giró, Pauss i Feliu.*—Aixequen el campament i de l'estany Negre travessen un port al NE., de l'agulla cota 2,785 m. de la serra de Tumeneia, devallant a l'estany de Mar i per l'estany Tort i de Rius a l'Hospital de Viella. 6 hores, 30 minuts.

6 d'agost.—*Feliu.*—De l'Hospital a Viella, Les Bordes i ermita de l'Artiga de Lin.

Pauss.—Per les Salenques i riu Bueno al coll de Malibierna i cabana de Llosas.

Estasen, Giró, Canals i Badia.—Per la ribera de Mulleres al *Tuc de Mulleres* (3,008 m.). 5 hores. Descens pel vessant N. cap al plà de Aigualluts i La Renclusa. 2 hores, 50 minuts.

Herzog i Illges.—De Les Bordes pel port de la Picada a La Renclusa.

7 d'agost.—*Canals, Estasen, Giró, Badia, Herzog i Illges.*—De La Renclusa al pic d'*Aneto* (3,404 m.). 4 hores, 10 minuts. Retorn, 2 hores, 15 minuts. De La Renclusa a Venasc, 4 hores, 45 minuts.

Feliu.—De l'ermita de l'Artiga de Lin a l'Hospice de Luchon, Port de Venasc i Venasc.

8 d'agost.—Venasc a Graus.

9 d'agost.—Graus, Barcelona.

Tots els horaris son descontades les parades.

EXCURSIÓ AL PIC D'ANETO, PERDIGUERO I MONT PERDUT, REALITZADA PELS SRS. JOSEP M.ª BATLLE I JOSEP PAUSS

6 d'agost.—De Venasc, per Malibierna, a la cabana de Llosas.

7 d'agost.—*Pauss, Batlle i altre company.*—De la cabana de Llosas al pic d'*Aneto* per una cresta al SE., del pic. 5 hores, 30 minuts. Descens, pel coll de Corones i estany del mateix nom, a Llosas. 2 hores, 30 minuts.

8 d'agost.—De la cabana de Llosas a Venasc, 4 hores.

9 d'agost.—Venasc.

10 d'agost.—De Venasc a la cabana del Cantal, 3 hores, 15 minuts.

11 d'agost.—Ascensió al *Perdiguero* (3,220 m.), pel portelló i seguint la cresta. 5 hores. Descens per la mateixa. 3 hores.

12 d'agost.—De la cabana de Cantal pel coll de Gistain a El Plan, 8 hores 45 minuts.

13 d'agost.—D'El Plan, per Salinas, a Bielsa, 4 hores, 30 minuts.

14 d'agost.—De Bielsa, vall de Pineta al refugi de Tucarroya. 7 hores.

- 15 d'agost.—Ascensió al *Mont Perdut* (3,352 m.), per la gelera. 3 hores, 30 minuts i devallada a les cases de Ordessa. 4 hores, 30 minuts.
 16 d'agost.—Ordessa a Broto. 2 hores.
 17 d'agost.—Broto a Barbastro.
 18 d'agost.—Barbastro a Barcelona.

EXCURSIÓ PEL BERGADÀ, ANDORRA I Cerdanya, EFECTUADA PEL SENYOR
 JOAN SALA DURANT EL MES D'AGOST DE 1919.

- 1.ª jornada.—De Berga per l'Estret, al santuari de Queralt i al santuari de Corbera.
 2.ª jornada.—Per Les Planes, Cogulló d'Estela, Rasets i Rasos de Peguera, poble de Peguera, Fumanya, Figols, Guardiola i Bagà.
 3.ª jornada.—De Bagà a coll de l'Escriga, Gisclareny, estret de Llúria y santuari del Gresolet.
 4.ª jornada.—De Gresolet al Collell, Josa i Tuxent.
 5.ª jornada.—De Tuxent a Fornols, coll de Creus, La Bastida i La Seu.
 6.ª jornada.—De La Seu a St. Julià de Loria, Andorra, La Massana i Ordino.
 7.ª jornada.—D'Ordino a Canillo i Soldeu.
 8.ª jornada.—De Soldeu visita als estanys dels Pessons i retorn a Soldeu.
 9.^a jornada.—De Soldeu a la Portella de Joan Antoni, La Llosa, Coborriu, Prullans i Bellver.
 10.^a jornada.—De Bellver, per Isobol, a Puigcerdà.

EXCURSIÓ D'ALT PIRINEU EFECTUADA PELS SENYORS CARLES POCH
 JOAN PRATS I ENRIC RIBERA (GUIA JOSEP DELMÁS)

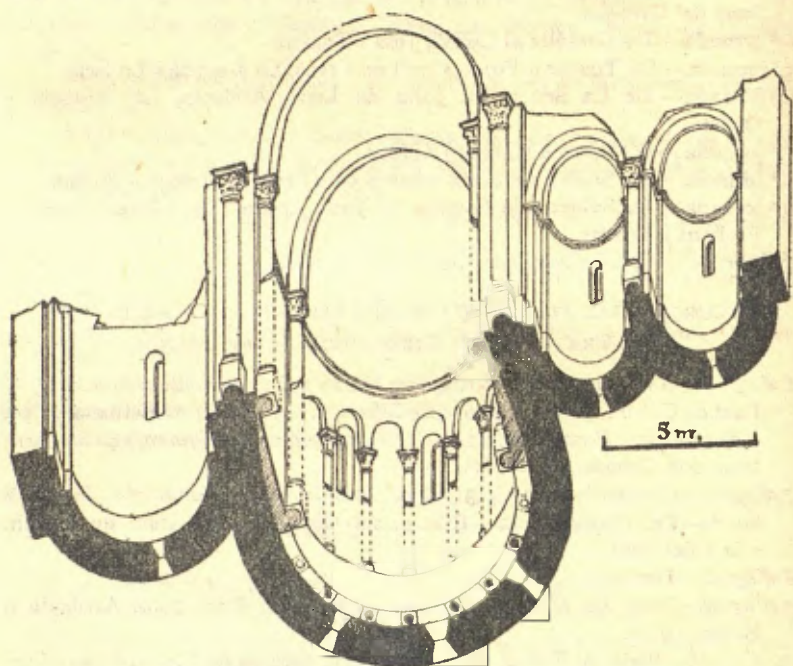
- 6 d'agost.—Ascensió al pic *Perdiguero* (3,220 m.) Sortida Benasque, 4.15.—Pont de Cubere, 5.15.—Palanca de Ribereta, 7.5.—Coll de l'Estibeta, 11.30.—Pic oriental *Peraiguero*, 13.40.—Pic occidental *Perdiguero*, 14.10.—Arribada a la Cabana del Cantal, 19.30.
 7 d'agost.—Ascensió al *Posets* (3,367 m.) Sortida de la Cabana del Cantal a les 6.—Pic *Posets*, 16.42.—Ribera del Cinqueta, 20.—Plan de Gistain a la 1 del matí.
 8 d'agost.—Descans.
 9 d'agost.—Plan de Gistain a Bielsa. Sortida de Plan, 7.30. Arribada a Bielsa, 19.30.
 10 d'agost.—Bielsa al Refugi de Tuquerouye. Sortida de Bielsa, 6.30.—Arribada Hermita de Pineta, 12.—Arribada Cercle de Marburés, 19.15.—Arribada Refugi de Tuquerouye, 20.15.
 11 d'agost.—Ascensió a *Mont Perdut* (3,352 m.) Sortida Refugi Tuquerouye, 6.—Arribada al Coll del Cilindre, 10.—Arribada al *Mont Perdut*, 12.30.—Arribada Cabana de Goritz, 14.45.—Arribada a Ordesa, 20.30.
 12 d'agost.—Ordesa a Broto.
 13 d'agost.—Retorn a Barcelona.

L'horari d'aquest itinerari comprén els descansos.

Tots els itineraris descrits van efectuar-se en la temporada d'estiu de 1919.

Sant Pere de Galligans

ENTRE varies notes arqueològiques recullides en excursions i visites a monuments del passat en nostra Catalunya, dec comunicar-ne una d'interessant referent a l'absis de la nau major de la església gironina de Sant Pere de Galligans, no perseguint altre fi al donar-les a llum que contribuir a completar els grans coneixements que de nostres monuments tenim ja adquirits.

Planta de l'absis de Sant Pere de Galligans

En Montsalvatje (T. XIV, pàg. 289), en sa obra sembla ho deixa entreveure com si hagués estat darrera de l'altar major existent avuy i diu: «ostenta l'absis una bona combinació d'arcs semicirculars fent viu contrast amb els absis de les naus laterals (transcapte) baixos i sombrissos com si fos estudi meditat de l'artista per a que el cristià fixés l'atenció en la part més culminant del

temple com es l'altar major». Presenta dit absis en son interior una decoració d'arcades sostingudes per columnes, a semblansa de les esglésies germanes de Santa Maria de Vilabertrán i Sant Miquel de Fluvià, columnes que encara poden veure's amb sos capitells darrera l'altar major, i sostenen uns arcs alternadament iguals, dels que en resten cinc, havent sigut tallades les columnes existents, com igualment ho foren les que sostenen els arcs torals de la nau major, així com també la paret del mateix absis resta gratada com per a fer cabrer en sa concavitat l'altar que avuy conté.

Cal també parlar en aquesta nota de la petita església de Sant Nicolau, propera a la de Sant Pere i avuy convertida en una serra-dora; les parets estan revestides d'una groxuda capa de calç dels emblanquinats; que per curiositat vaig fer saltar en l'absis corresponent al cantó de la Epístola, apareixent indicis de pintura mural forsa interessants i que fora convenient estudiar i pot ser no hi serem a temps a salvar, ya que és deplorable son estat per la humitat que empapa a totes les voltes.

J. DOMENECH MANSANA

Les comarques naturals de Catalunya

Donada una idea general de lo que son i representen les comarques naturals en relació amb les estrictament històriques (*), tractarem de marcar llurs delimitacions ajustant-les en tot lo possible a la realitat i al moment actual.

Per a millor disposició de l'objecte proposat les distribuïrem en grans demarcacions, també naturals, començant per les que's troben compreses en l'espai limitat del Pirineu des de Puigllançada al mar i el sistema muntanyós que desprenent-se d'aquell cim enclou la banda dreta de la conca del Ter i dels seus afluents fins a morir en el Mediterrà.

S'hi comprenen, a mon entendre, la comarca de Camprodon, la Vall de Ribes, el Ripollés, la Plana de Vich, les Guillerfies i el Gironés esteses dins la conca del Ter i de sos afluents; la comarca d'Olot que forma la part superior del Fluvià abans de sa unió amb el Llerca; la Garrotxa en l'intrincat laberinte de serres encinglades que formen les valls del Llerca i de Borró, de La Muga i del Arnera, del Ser i del Manol i altres afluents secundaris; l'Empordà qual plana s'estén fins al mar solcada pel Ter, el Fluvià, La Muga, el Manol i el Llobregat amb llurs cursos tributaris.

(*) CÉSAR A. TORRAS: «Assaig sobre les comarques naturals de Catalunya ajustades al moment present», *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Any XXIX, pàg. 124.

Comarca de Camprodon, Vall de Ribes i Ripollés

AQUESTES tres comarques naturals estan perfectament dibuixades i es delimiten, pot dir-se exactament, per llur configuració i llurs accidents topogràfics. Es destaquen també històricament de les altres.

La generalitat d'escriptors que s'han ocupat poc o molt del coneixement de les comarques, en tractar d'aquestes tres, sovint les han esquarterades, confoses o barrejades, havent-se arribat fins a inventar una demarcació que estrictament no existeix, ab la denominació de Muntanya o Alta Muntanya.

Nostre mai prou plorat consoci i il·lustrat escriptor Mossén Font i Sagué, en son estudi general de les comarques catalanes, és un dels que s'acull a l'esmentada classificació o denominació. Sense entrar en la delimitació clara i precisa d'aquesta comarca, que anomena Muntanya, li adjudica una bona part de les comarques de Camprodon i d'Olot, mentres deixa a la Vall de Ribes unida al Ripollés.

La geografia del segle XVI⁴ citada pel propi Mossén Font ⁽¹⁾ separa, en canvi, la Vall de Ribes del Ripollés i no parla poc ni molt de la comarca de Camprodon, la qual reparteix i escampa arbitràriament, repetint els noms d'alguns pobles en distintes demarcacions.

Ni per naturalesa, ni històricament, ni per tradició i costums, ni per cap altre aspecte han estat mai precisament reunides aquestes comarques i menys amb el nom determinat de La Muntanya, denominació enterament desconeguda en el propi país. Sols han pogut anar algun cop i passatgerament aplegades en les divisions arbitràries fetes durant els règims polítics de les últimes centúries.

El mateix Mossén Font (i a ell especialment me refereixo per ésser qui feu un estudi determinat de les comarques catalanes), al marcar la denominació de la comarca La Muntanya, diu: «es veritat que amb aquesta divisió es fa un contrasentit topogràfic, incloent en la Muntanya l'alta vall del Ter. Ja ho sabém. Encare més, estic convençut de que La Muntanya ha d'acabar al Capsa-

---

(1) FONT I SAGUÉ. *Determinació de les comarques naturals e històriques de Catalunya*, Jocs Florals de Barcelona, 1897

«costa (límit precis de les comarques d'Olot i Camprodon), el dia en que's vulguin aprofitar les comarques naturals com a divisions administratives».

Que'n queda, doncs, de La Muntanya si en treiem la comarca de Camprodon i el Ripollés? Res enterament; perquè la Plana d'Olot i les xamoses valls que hi fan via no poden calificar-se baix cap concepte amb el nom precis de Muntanya, que no'ls hi correspon per naturalesa.

El mateix autor cita una carta rebuda d'Olot en la qual li diuen: «Els empordanesos en arribant a Castellfollit ja'n diuen Muntanya. Nosaltres, els d'Olot, entenem que la Muntanya no comença fins a Sant Pau o a Camprodon, i a Camprodon la tiren fins a Tragurà o a Setcases».

Que vol dir això? Això vol dir categòricament i per la veu del mateix poble, que la comarca *Muntanya* no existeix com a tal i que'ls comarcans de les terres més planes diuen sempre Muntanya a les terres veïnes que son menys planeres, i els d'aquestes últimes a les que ja son més alteroses; i així successivament.

Diu encare més el citat escriptor: «No pot dir-se que la Muntanya hagi format mai una divisió històrica... doncs unes vegades la veïem agregada a l'Empordà, altres com a part integrant del comtat de Besalú i de l'Arcedianat del mateix nom; més endavant amb la divisió de les vegueries s'acaba d'enredar la cosa doncs l'esquarteraren entre la vegueria de Besalú i la sots-vegueria de Camprodon».

Flos i Caltat, en la seva Geografia de Catalunya, senyala la Comarca de Camprodon i acobla, conservant-les-hi llur denominació, les comarques de la Vall de Ribes i del Ripollés, en canvi uneix a l'aspra comarca de la Garrotxa els fertils i verds plans i rioleres valls de la comarca d'Olot. Situa, demés, una comarca que anomena Muntanya en les terres del Bergadà i del Cardener.

No es En Flos i Calcat sol el que uneix la comarca d'Olot a la Garrotxa. Altres han seguit el seu exemple, influïts, suposo jo, més per circumstàncies històriques que de caracter natural, ja que tant la Garrotxa com l'aludida comarca formaven part del comtat de Besalú. En tal cas també deuria ésser-hi adjuntada la comarca de Camprodon, que era una part integrant del propi comtat i ens separariem enterament de la divisió natural per a entrar de plé en les comarques històriques de continuada variació, trasbalsades des-

prés per la creació de les vegueries i sots-vegueries, modificades també seguidament.

Algunes afirmacions més tenim encare a favor de la fixació de les comarques de Camprodon, Vall de Ribes i Ripollés.

Se n'encarrega en primer lloc la naturalesa. La comarca de Camprodon queda tancada i clarament definida en el Pas de les Rocasses, i la Vall de Ribes en l'estret de les Coves, en quals llocs terminen les valls purament pirenenques i es reclouen les més altes serralades. El Ripollés termina en avall del congost del Ter, abans de penetrar aquest riu en la Plana de Vich.

Els termes que afronten els bisbats i que tan bona llum donen per sa tradició a la delimitació de les comarques, arriben precisos als termes naturals de separació d'aquestes comarques entre sí. La Vall de Ribes queda exactament compresa dins del bisbat d'Urgell; la comarca de Camprodon en el bisbat de Girona i el Ripollés en el de Vich.

A més les comarques de Camprodon son regions enterament pirenenques i el Ripollés, com la comarca d'Olot, son regions mitjanes o subpirenenques. Costums, forma i expressió del llenguatge manifesten diferenciació en les tres comarques, com també en manifesten altres característiques propies de cada una d'elles.

Històricament es presenten també enterament deslligades. La Vall de Ribes ha anat sempre unida a la Cerdanya; fou ocupada pels ceretans, formà part del comtat de Cerdanya, més tard de la Vegueria de Puigcerdà i posteriorment del corregiment del propi nom.

La comarca de Camprodon estigué compresa dins del comtat de Besalú; formà una vegueria real; fou cap, més tard, d'altre més gran vegueria, esdevinguda després sots-vegueria; essent posteriorment una sub-delegació del corregiment de Vich.

El Ripollés estigué comprés en el comtat d'Ausona, formant una gleba del seu monastir; fou cap d'una vegueria incorporada després a la de Camprodon i ingressà en el corregiment de Vich, al crear-se aquest, formant part de la sub-delegació de Camprodon.

Per aitals antecedents i per la tradicional importància de llurs capitalitats estimo que deu conservar-se la demarcació d'aquelles comarques en el nou regiment de Catalunya, ajuntant-les autòmicament en altra demarcació més gran. Crec més, crec que deuria establir-se una gran demarcació amb la capitalitat de l'impor-

tant ciutat de Vich, que compregués dins d'ella les següents comarques: Camprodon, Vall de Ribes, Ripollés, Plana de Vich i Guillerries, i tal vagada el Lluçanés.

Anem ara a especialitzar les tres comarques.

CÉSAR A. TORRAS

(Continuare)

Crònica del Centre

MARÇ DE 1920

SOCIS INGRESSATS EN EL PRIMER TRIMESTRE.—Abel Castañer i Fradera.—Jordi Folch i Girona.—Jesús Royo i Latorre.—Joan Santamaria i Monné.—Josep M.ª Cardelús i Costa.—Manuel Plá i Roselló.—Francesc Joanxich i Ayma.—Francisco Domenech i Mansana.—Francisco Ochoa.—Joan Jordi i Alibau.—Rita Carreras i Casafont.—Mercé Casany de Rosich.—Olav Lie.—Alexandre Ribera.—Manuel Martinez.—Miquel Gonzalez Llubera.—Pere Maristany i Sala.—Joan Llubes Buxedas.—Frederic Soriano.—Jaume Figueras i Figueras.—Jaume Figueras i Sagués.—Albert Cabrer i Llull.—Joaquim Pella i Argelaguet.—Francisco Navau i Devesa.—Ildefons Torrents i Esteva.—Josep Carner Galofré.—Francisco Xavier Almirall i Castells.—Francisco Xavier Massó i Petit.—Eugeni Miquelay i Feliu.—Antoni Berga.—Joaquim Marqués i Bennasser.—Jordi de Miquel i Almirall.—Gaietà Guerra del Rio.—Joan Montón i Blasco.—Antoni Xiberta i Roig.—Ricard Giró i Manegat.—Leonardo Estrada i Tormo.—Ramón Estrada i Tormo.—Josep M.ª Lamaña i Coll.—Ricard Martin i Alberc.—Manuel Gumà i Carreras.—Victor Castells i Valls.—Cassimir Clos i Dalmau.—Joan Morell i Cerqueda.—Josep Julià i Nogués.—Salvador Julià i Escuder.—Enric Sagrera i Julià.—Lluís Castell.—Josep Torras i Riera.—Antoni Mercier i Aguilera.—Bonaventura Mas i Duran.—Antoni Simorra i Arbós.—Eliodoro Orfila i Castells.—Amadeo Pujol.—Pasqual Boada i Nogués.—Frederic Meuser.—Miquel Garau.—Nicolau Battestini i Galup.—Comte de Caldas de Montbuy.—Lluís Casas i Escales.—Francesc Millet i Estapé.—Calixte Granados.—Ignasi Caminal i Pons.—Esteve Puig i Pascual.—Mateu Sust i Pagés.—Lluís Peña i Valenzuela.—Jaume Hernandez.—Vicens Calatayud.—Eduard Sagarra i Cendra.—Rafael de Eulate.—Josep Sala i Romanach.—Josep M.ª Miró i Mestre.—Josep Martinez.—Josep Vilar-dell i Puig.—Josep Alenido Gorchs.—Ferran Grau i Recoder.—Hermangol Prats i Pierret.—Antoni Argullós i Soler.—Macià Guasch i Traveria.—Francesc Martí i Padró.—Antoni Colom i Sauri.—Felix Arnó i Maristany.—Josep Mirabet.—Josep Botey i Riera.—Joan Botey i Riera.—Bonaventura Ricart.—Manuel Duarte.—Joaquim Garch.

CONFERÈNCIES I EXCURSIONS.—El dia 5, el Sr. Lluís Estasen donà la segona conferència sobre una excursió a la vall de Caldes i Comoloforno.

El President de la Secció d'Arqueologia, Sr. Pelegrí Casades i Gramatxes, en la sessió preparatoria de la visita a la casa de Convalescència d'aquesta ciutat, llegí un erudit treball sobre dita casa.

El dia 24, el Sr. F. Carreras i Candi donà una conferència sobre'l tema *Una exposició de planos topogràfics de Barcelona; idea de la mateixa en relació ab l'avenç de nostra ciutat.*

Finalment, el dia 26, el Sr. Pelegrí Casades ressenyà una reconstrucció ideal del temple de Salomó (Jerusalem).

SECCIÓ D'ESPORTS DE MUNTANYA.—No podent-se celebrar enguany els Concursos d'Esports d'hivern a Ribes, per falta de la neu necessària per aquestes manifestacions esportives, s'organitzà per els dies 19, 20 i 21 una excursió colectiva a la Vall i Santuari de Núria, on es celebraren pràctiques de ski.

SECCIÓ D'ARQUEOLOGIA.—El dia 14, aquesta Secció visità la casa de Convalescència de l'Hospital de Santa Creu d'aquesta ciutat.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA.—Durant el present mes, el Sr. Joan Nonell celebrà una interessantíssima exposició de fotografies de la catedral de Burgos, de la qual reproduí amb gust artístic exquisit, bells aspectes de la famosa nau, del creuer, claustre, capella del Condestable, sepulcres, etc., constituint una exhibició digna d'aquell gran monument de l'època més esplendorosa de l'art gòtic a Espanya.

El dia 4, el mateix senyor donà una serie de projeccions de vistes de Catedrals espanyoles, i els dies 11 i 18, el Dr. Rafael Degollada mostra una bella colecció de vistes d'Andalusia.

El dia 14, varis socis de la Secció anaren al bosc de c'an Feu, de Sabadell, i el dia 21 seguiren el camí que des de Vallvidrera va a Sant Feliu del Llobregat, passant per c'an Cuyás, Torres de Santa Margarida i del Bisbe i La Salut.

Important.—La casa d'articles fotogràfics, M. Huertas, S. A., ha concedit als socis de la Secció un descompte en les seves tarifes, mitjansant la presentació del carnet d'identitat.

SECCIÓ D'ENGINYERIA.—El dia 11, aquesta Secció efectuà una visita a la Central elèctrica de la «Catalana de Gas i Electricitat, S. A.»

Noves

NOVES JUNTES.—S'han ofert al CENTRE les noves Junes directives de la «Asociación de Arquitectos de Cataluña», el Bloc Nacionalista «Cathalonia», la «Cámara Oficial de Propiedad Urbana», de l'«Academia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya», de l'«Agrupació Excursionista Catalunya», i el «Fomento del Trabajo de Villanueva y Geltrú».

CONVITS.—Ha sigut convidat el nostre CENTRE al Congrés de l'Alpinisme, a Mònaco, on envià una representació.

Igualment fou convidat per l'Escola Catalana d'art dramatic a la confe-

rència que D. P. Bosch i Gimpera va donar al Teatre «Eldorado» el dia 14 del corrent.

PER LA CONSERVACIÓ DE NOSTRES MONUMENTS.—S'estàn realitzant gestions per la conservació de l'església del Monestir de Sant Pere de Camprodon, la creu de Llavallol de Vallvidrera, el Monestir d'Avinganya, i la portada de l'església de Covet.

PER EN GUIMERÀ.—S'ha rebut un ofici de l'Ajuntament de la Ciutat per a que el CENTRE nombri un representant per a formar part de la Comissió per a eregir un monument al dramaturg D. Angel Guimerà. La Directiva ha delegat al President del CENTRE D. Lluís Llagostera.

LABORATORI FOTOGRAFIC.—La Secció de Fotografia ha inaugurat el seu laboratori on els socis podran amb facilitat desenrotllar els seus treballs, a quin efecte ha sigut instal·lada un esplèndida llanterna d'ampliacions i tot lo demés necessari. Per a son millor funcionament s'ha aprovat per la Directiva a proposta de dita Secció un Reglament perquè pugui funcionar amb tota regularitat.

DEFUNCIÓ.—Ha mort en aquesta ciutat després de sufrir greu operació l'esposa de D. Joan Orriols, arrendatari de nostre xalet d'Ull de Ter. Al seu marit i als seus fills ha dirigit la Directiva un ofici de condol per tan irreparable pèrdua.

SOCIS PROTECTORS.—La Junta Directiva ha gestionat l'entrada de Socis Protectors del CENTRE amb una quota extraordinària de 120 pessetes anyals. Han respost favorablement a les gestions efectuades, fins ara, els senyors D. Carles Sanllehy i Girona, D. Emili Juncadella i Vidal, D. Joan Massó i Ventós, D. Abel Castañer i Fradera, i D. Carles Manén (aquest últim s'assignà una quota de 150 pessetes anyals), a tots els quals fem públic des d'aquestes pàgines, l'agraïment del CENTRE per la seva generositat.

Esperem que la llista de nostres Socis Protectors, amb tant d'èxit comensada serà cada vegada més nombrosa, augmentant així considerablement els ingressos del CENTRE.

VISITA A LA CASA DE CONVALESCENCIA.—El dia 14 del corrent, al matí, s'efectuà l'anunciada visita a la Casa de Convalescència de l'Hospital de la Santa Creu d'aquesta ciutat, organitzada per la Secció d'Arqueologia (1). El dia 12, el Sr. Casades i Gramatxes, president de dita Secció, havia donat una conferència sobre la historia i significació artística d'aquell edifici, per tal de que la visita pogués ésser més profitosa (2).

(1) Hi assistiren els socis Srs. Blanch, Roig (Gabriel), Roig (Joan), Rius, Bofarull, Figuerola, Porta, Jaumar, Guasch, Martín, Castell (pare i fill), Colominas, Badalia, Font, Gich, Moragas, Guerra, Bas, Alsina, Garrut, Tarragó, Giza, Pous, Clapés, Madrenys, Ochoa, Salvany i Casades, amb les senyores D.^{es} Lluïsa Ballés, Castell, Gallissà i Moragas.

(2) El Sr. Casades donà les següents indicacions bibliogràfiques:

FONTANALS DEL CASTILLO, *Antonio Viladomat*, Barcelona, 1877.

BONAVENTURA BASSEGODA, *Un monumento en peligro*, «La Vanguardia», 11 octubre 1919.

GERONI MARTORELL, *La Casa de Convalecencia de Barcelona*, «Vell i Nou», I, n.º 2 (1 juny 1915).

MN. JOSEP GUDIOL, *De rajoles i rajolers catalans*, «Vell i Nou», 1918.

DOMENECH, FONT I GUMÀ I ARTIGAS, *Dictamen sobre la Casa de Convalecencia*, 15 maig 1919; inèdit.

JOSEP M.ª ROCA, *La Medicina Catalana en temps del rey Martí*, Centre Excursionista de Catalunya, 1910.—*Ordinacions del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona*, Barcelona, 1920.

Foren rebuts els visitants i acompanyats amablement durant la visita pel Rnd. Dr. Puig, canonge de la Seu i membre de la Junta Administradora, D. Pere Arderiu, administrador, i el Prior de la Casa Rnd. Marcell Gordi. No cal dir que se'ls franqueijaren totes les portes i que a tot arreu trobaren la més benevola acollida.

El robust edifici en el qual tots els elements hi son bellament ponderats es mostrà amb tota la seva riquesa de detalls dins el conjunt reposat i heuritmímic. L'època de sa construcció (1655-1680), hi traspuja per tot, encara que diverses influències s'hi manifestin com si volguessin sintetitzar l'evolució històrica de l'arquitectura; però el barroquisme que donà unitat a tota l'obra lliga les reminiscències antigues i les fon en l'harmonia del conjunt. Ni els temps ni els homes han estat crudels per a la Casa de Convalescència; ben altrament, el casal es conservat íntegrament així com la institució que li ha donat vida. Les malvestats han respectat l'obra de caritat d'aquell gran català que es deia Pau Ferran. El darrer perill, el de la tirania d'una reforma urbana mal concebuda, ha estat per fi esquivat amb el projecte del Sr. Darder, aprovat darrerament, tot ell respectuos pels prestígis de la ciutat.

El vestíbul atura tot seguit al visitant amb la riquesa de la seva decoració de rajoles valencianes. Les parets en son plenament revestides, enquadrant escenes de la vida de sant Pau. Hi foren posades aquestes rajoles vers l'any 1680, havent-les pintat un escudeller barceloní seguint la trassa d'un pintor el nom del qual ens es desconegut. També eren anònimes les rajoles fins que Mn. Gudiol revelà els noms dels escudellers Llorens i Pau Passoles i d'En Bartomeu Porcioles als quals foren encarregades la major partida de la gran munió de llosetes vidriades que formen amples respallers en les parets de la casa.

El claustre porticat es l'eix al voltant del qual es distribueixen les dependències apropiades a la benèfica institució. En un extrem de la galeria alta s'obra la capella, joia del nostre art barroc, on les pintures juvenils d'En Viladomat trobaren ambient propici. Es obra de l'any 1703.

Les rajoles valencianes, tan característiques d'aquesta Casa, acompanyen el visitant fins a la Sala de Administració la qual presideix la imatge del fundador Pau Ferran, el cavaller exemplar al volt del qual s'ha volgut brodar una llegenda. L'arxiu hi es propi i en ell es guardat el manuscrit de les *Ordinacions fetes sobre lo bon regiment de l'Hospital de Barcelona*, de l'any 1417, i altres disposicions posteriors, suara publicat pel Sr. Josep M.ª Roca. Un altre volum interessant es el de 1674 contenint l'història de la Casa i dels antics hospitals de Barcelona, els quals hi apareixen representats gràficament sense tenir, però, gaire valor documental. Els llibres de comptes comencen en l'any 1673.

La caritat fundà aquesta Casa, l'art l'ha enjoiada, l'ordre l'ha regida; cal que la ciutat n'estigui orgullosa tots temps.

Grans mercès sien dades als Srs. Administradors que acompanyaren els visitants del Centre Excursionista.